

Ahmet Tabakoğlu, *Osmanlı Mâlî Tarihi*, 1. Baskı, Dergah, İstanbul, 2016, 929 s.

Değerlendiren: Abdulkadir Buluş

Ahmet Tabakoğlu, Osmanlı İktisat Tarihi ve İslami Ekonomisi alanında önde gelen isimlerdendir. Osmanlı İktisat Tarihi alanında özellikle malî alanda önemli çalışmalar yapan Tabakoğlu, Osmanlı iktisadının köklerini belirlerken İslam iktisadî alanında da çalışmalar yaptı. *Osmanlı Mali Tarihi*, Tabakoğlu'nun Halil Sahillioğlu'nun danışmanlığında hazırlanan "1680-1750 Osmanlı Mali Tarihi" başlıklı doktora tezinden hareketle yayımlanan 1985 tarihli Dergah Yayınları tarafından yayımlanan *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi* kitabının İslam'ın ekonomik ilkelerinden başlayarak, klasik dönem ve klasik dönem dışında yenileşme döneminin malî uygulamalarının dâhil edilerek geliştirilmiş bir halidir. Dolayısıyla Osmanlı'nın tüm dönemlerini İslam Ekonomisi kural ve kurumları ile birlikte ele alınarak incelediği için alana sağladığı katkıyı daha da artırmıştır.

Kitap, Kökler ve Kaynaklar, Klasik Dönem Osmanlı Kamu Maliyesinin Esasları ve Yenileşme Dönemi Osmanlı Kamu Maliyesi olmak üzere üç kitaptan oluşmaktadır. Tabakoğlu, Türklerin ve Osmanlı kamu maliyesi geleneğinin oluşumunda etkili olan İslam ekonomisi ve kamu maliyesini temel esasları ve uygulamaları ile irtibatlı olarak inceledikten sonra Osmanlı dönemi öncesi Selçuklu devrini, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devleti mali yapıları şeklinde iki kısımda ele almaktadır. Klasik dönem Osmanlı Maliyesi'nin kurumsal işleyişinden önce Osmanlı malî tarihinin temel kaynaklarının neler olduğunu incelemekte ve bu kısımda Osmanlı mali tarihine ilişkin temel kaynaklar olan Tahrir Defterleri, Nüfus Defterleri, Hazine ve Maliye Defterlerini incelemektedir. Hazine ve Maliye Defterleri içinde ise Bütçeler, Ruznamçe Defterleri ve Ecnâs-ı Nukûd ve Erkam Defterlerine temas

etmektedir. Böylece temel kaynakların ne olduğu gösterilerek elde edilen birincil verilere gönderme yapılmaktadır.

İkinci kitapta, Osmanlı kamu maliyesinin esasları ve Osmanlı kamu maliyesinin yönetimi ortaya koyulmaktadır. Sonra Osmanlı Devleti'nin temel gelir kaynakları ve gider kalemleri ekonominin temelinde yer alan tımar ve vakıf kurumları ile karşılıklı etkileşimi itibarı ile belli bir sistem yaklaşımına oturtulmaktadır. Tüm sistem ortaya konulduktan sonra ekonomide meydana gelen yapısal değişiklikler ve ekonomik performansta meydana gelen dalgalanmalar ile ilişkilendirilerek Osmanlı'da mali buhranların nedenleri ve doğurduğu sorunlar ortaya konulmaktadır. Mali Buhranlar karşısında alınan tedbirler ve ıslahat teşebbüsleri ile yeni vergiler koyma, harcama kısıcı tedbirler ve vergi dışında iç borçlanma yöntemleri ile mali finansman yöntemleri incelenmektedir.

1768'den 1914'e kadar olan dönemdeki mali gelişmeler Yenileşme Dönemi Osmanlı Kamu Maliyesi başlıklı üçüncü kitapta incelenmekte ve geniş bir zaman aralığında Osmanlı mâli tarihi tamamlanmaktadır.

Tabakoğlu, kitabında kökleri ile birlikte Osmanlı Mâli Tarihini temel kavramları, uygulamaları ve işleyişi ile birlikte toplu bir biçimde ortaya koymayı amaçlamıştır. 1985'de, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi* kitabında Osmanlı mâli çalışmalarında referans alınan bir çalışmaya imza atan Tabakoğlu, bu kitabı ile daha geniş bir dönemi ele almıştır. Böylece bu alandaki çalışmalara rehberlik edecek bir içerik ve sistematigi genişletmek suretiyle hem eski çalışmasını güncellemiş ve hem de eski çalışmasından daha geniş bir dönemi ele alarak bilgi birikimimize katkı sağlamıştır. Zengin kaynakçası ise Osmanlı ekonomisine ilgi duyan akademisyen ve genel okuyucuya büyük bir kolaylık sağlamakta ve alandaki temel çalışmalara dair kapsamlı bir liste sunmaktadır.

Tabakoğlu'nun çalışması, Osmanlı Mâli Sistemini oluşturan düzenleme ve işleyişi ortaya koyarken açıkça belli bir teorik temele dayanmıyor¹ gibi görünüyorsa da, yaptığı analizlerle bir teorik çerçeve kurabilmek için gereksinim duyulan Osmanlı maliyesindeki düzenlilikleri ve nedensellikleri tespit etmektedir. Yaptığı analitik yorumlarla Osmanlı maliyesi daha açık bir hale gelmektedir. Tabakoğlu, Osmanlı Mâli tarihini teorik bir çerçeveye oturtma gücüğünü, bu kitaptan önceki *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi* (1985) kitabının önsözünde, 17. ve 18. Yüzyıl

1 “...XVII. ve XVIII. yüzyıllar Osmanlı iktisat tarihinin nisbeten az gelişmiş oluşu çalışmaları belli bir ölçüde zorlaştırmış, bu sebeple kapsam ve bölümler için önceden az-çok belirlenmiş bir çerçeve çizilememiş, belge toplarken yeni verilerin ortaya çıkışı çerçeveleri sık sık değiştirmiştir...”. (Tabakoğlu, 1985, s. 5)

iktisadî ve malî tarihine dair çalışmaların azlığı ve yeni çalışmalarla ortaya çıkan yeni verilerden dolayı sistematik bir çerçeve ile Osmanlı mâlî tarihini teorik bir çerçeve oluşturarak incelemenin güçlüğüne temas ederek ortaya koymuştu. Alanın önemli isimlerinden Yavuz Cezar da, (1986) aynı probleme 18. yüzyıl ile Tanzimat arası dönem için de geçerli olmasını² dönemin kendine özgü zorluğu ve temel bir sistematik çerçevenin henüz geliştirilememiş olması ile izah etmekteydi. Bu güçlükleri gidermede birincil kaynak olan Osmanlı bütçeleri incelemeleri ile Osmanlı Mâlî Tarihi'nin temel düzenleme ve işleyişine dair bilgilerimiz arttıkça bu sorunun çözümü yönünde önemli adımlar atılmaya devam edilmektedir.³

Tabakoğlu'nun arşiv kaynaklarına dayandırdığı kısımlarından elde edilen nicel veriler ve grafikler Osmanlı ekonomisinin uzun dönemli mali eğilimini ortaya koyabilmektedir. Kitap, anlaşılır ve akıcı bir ifade ve birincil kaynakların kullanımına özen ile ilk baskıda yer almayan yeni ilavelerle alandaki yerini sağlamlaştırıyor.

Çalışmanın sonuç kısmını okuduktan sonra Osmanlı ekonomisine dair sorulması gereken sorular daha da artıyor. En önemli soru bizce şudur: *Osmanlı ekonomisi... kendini yenilemek için gerekli enerjiyi (neden) elde edememiştir?* (Tabakoğlu, 1985, s. 303). Aynı soru Cezar'da da, ekonominin "...ekonominin kendini üretmesine olanak..." tanımayan koşullardan kaynaklandığı şeklinde ele alınmıştı (1986, s. 308). Tabakoğlu (1985) ekonominin kendini üretmesine olanak tanımayan yapısal sorunları, "artan merkezî ihtiyaçlar şiddetli bir nakit sıkıntısı..." "...merkezî hükümeti daha da güçsüzleştiren..." yaratan şartlar şeklinde sıralayıp "Osmanlı ekonomisi... kendini yenilemek için gerekli enerjiyi elde edememiştir" sonucuna varmaktaydı (s. 303).

Tabakoğlu, *Osmanlı Mâlî Tarihi* kitabında ise Osmanlı ekonomisinin mali temellerini zorlayan gelişmelerin savaşlar ve askeri harcamaların açık yaratan etkisine yönelik bütçe açığını kapatmak için alınan önlem ve politik değişiklikleri ele alarak Osmanlı ekonomisinin kendini yenileyememesinin temellerini ele almaktadır. Yazara göre, tağşiş, cizye reformu, avarız vergilerinin olağanlaşıp büyük bir kısmının nakdileşmesi, müsadereler, tımarların mukataalara dönüşüp iltizam ve malikâne yöntemi ile vergi artışı sağlama, esham, mali merkezileşme reformları,

2 "....Bu ihmal ya da daha gerçekçi bir ifadeyle kaçışın nedenlerini sezinlemek ise zor değildir. Araştırmacılar için bu dönemin kendine özgü bir takım zorlukları vardır. Bunların başında ise, bu yıllar için geçerli olabilecek temel bir sistematğin henüz ortaya konamamış olması gelir. Gerçekten bu ara dönem için Osmanlı'nın ne o bilinen klâsik sistematği tam olarak geçerlidir ve ne de Tanzimat sonrasında oluşturulan yeni yapı bu döneme uyar. Temel sistematği kavranmamış bir dönem hakkında ise monografiler üretmek zor ve hatta rizikoludur..." (Cezar, 1986, s. 5)

3 En önemli çalışmalardan birisi için bkz. Genç ve Özvar (2006, s.11). Geniş bilgi elde edilebilecek temel bazı çalışmalar için bkz. Sahillioğlu (1985, s. 415-449), Güran (2003), Çakır (2001), Çakır (2003), Özvar (2003), Pamuk ve Karaman (2010, s. 26-33).

1854'den sonra dış borçlanma gibi yapısal bütçe açığı sorununu çözmekte yetersiz kalan ve hatta ekonominin temellerini zorlayan yöntemler ile ekonominin kendini yenilemesi mümkün olamamıştır. Tabakoğlu bunun sebebini, Batı ekonomilerinin üretkenliğinin gerisinde kalan Osmanlı ekonomisinin temel yapısını etkileyen zih-nî yapısının Batı'dan farklılığına bağlamaktadır. Osmanlı zihniyetinin kapitalist sistemden farklı adalete ve ihtiyaçları karşılamaya dayalı iktisadi önceliklerinden dolayı Tanzimat'la birlikte batı tipi reformlarla değiştirilmeye çalışılmasına rağmen batılı anlamda sonuç vermediği sonucuna varmaktadır. (Tabakoğlu, 2016, s. 815-817). Tabakoğlu, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde modern kapitalist sisteme eklenilerek geleneksel ve modern zihniyetin aynı anda var olduğu bir yapı olarak tarihe intikal ettiğini söyleyerek son sözü söylemektedir. (Tabakoğlu, 2016, s. 818).

Kaynakça

- Cezar, Y. (1986). *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy dan Tanzimat'a Mali Tarih)* (1. Baskı). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Çakır, B. (2003). *Osmanlı Mukataa Sistemi XVI-XVIII Yüzyıl*. İstanbul: Kitabevi
- Çakır, C. (2001). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Genç, M. ve Özvar, E. (2006). Osmanlı Devletinde Bütçeler: Merkezi Hazinesinin Yıllık Muhâsebe Bilançoları. M. Genç ve E. Özvar (Ed.), *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler 2* içinde. İstanbul: Garanti Bankası Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Güran, T. (2003). *Osmanlı Mali İstatistikleri Bütçeler 1841-1918*. Ankara: DİE.
- Özvar, E. (2003). *Osmanlı Maliyesinde Malikane Uygulaması*. İstanbul: Kitabevi.
- Pamuk, Ş. ve Karaman, K. (2010, Kasım). Osmanlı Bütçeleri ve Mali Yapının Evrimi: Avrupa Devletleriyle Bir Karşılaştırma, 1500-1914, *Toplumsal Tarih*, 191, 26-33.
- Sahillioğlu, H. (1985). 1524-25 Tarihli Osmanlı Bütçesi. *Ömer Lütfi Barkan'a Armağan* içinde. *İİFM*, 41(1-4), 415-449.
- Tabakoğlu, A. (1985). *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi* (1. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.